

ARVYDAS RAMONAS

Klaipėdos universitetas

HUMANISTINIO ATEIZMO DRAMA: LUDWIGAS FEUERBACHAS IR FRIEDRICHAS NIETZSCHE

Drama of Humanistic Atheism:
Ludwig Feuerbach and Friedrich Nietzsche

SUMMARY

The most famous representatives of so called humanistic atheism – Ludwig Feuerbach and Friedrich Nietzsche – are analysed in the article. Their criticism of religion and their humanistic atheism allow to cognize the real God of Christianity from “outside in”. Their statements about God were faulty in their essence and therefore the failure of their ideology led gradually to the real perception of and belief in Christian God. This analysis will encourage perceiving the negative influence of post-modern and secularized world on the faith nowadays. There is no future without the faith in God. Authentic future and happiness are found in God the Trinity, who is love calling people into eternal life. These philosophers advocated the form of atheism which is called humanistic because the man is especially exalted instead of God. Nietzsche’s “superman” seeks to take God’s place: because “everything is possible without God”. Christianity invites to discover the realism of faith anew which allows to approach the faith apart from mythology, feelings, philosophy and so on. Only the Tripersonal God, who possesses a human face in Jesus Christ, can help a person not to limit perception of reality which always requires new and complicated efforts of searching and exploration.

IVADAS

Graikų kalbos terminas *a-theos* parai- lelytė. *Theos* – Dievas. Šis terminas gali
džiui reiškia *bedievis*. A yra neigianti da- būti vartojamas dviem prasmėmis: akty-

RAKTAŽODŽIAI: Feuerbachas, Nietzsche, humanistinis ateizmas, tikėjimas, Dievas.
KEY WORDS: L. Feuerbach, F. Nietzsche, humanistic atheism, faith, God.

vine forma – „Aš neigiu Dievą“ ir pasyvine forma – „Aš esu Dievo apleistas“. Pastarąją prasmę galima teigti, jog didžiausias „a-teistas“ buvo Jėzus Kristus ant kryžiaus, apleistas paties Dievo – „Dieve mano Dieve, kam mane apleidai.“ Pavyzdžiui, protestantų teologas Jurgenas Moltmannas vienas pirmųjų moderniojoje teologijoje pradėjo kalbėti apie tai, ar skauda Dievui Tėvui, kai Jėzus Kristus miršta ant kryžiaus? Ir atsakymas yra taip – Dievui skauda, Jis kenčia kartu su Sūnumi, kai Jis miršta ant kryžiaus, Jam ne tas pats, Jis nelieka „danguje“ kažkoks bejausmis, nepasiekiamas, bet išgyvena kryžiaus dramą kartu su Sūnumi.

Henri'o de Lubaco teigimu, humanistinis ateizmas yra kitoks nei kitos ateizmo formos. Jis nėra tik hedonizmas ar paprastas ateizmas, bet tiesiog antiteizmas ar netgi antikrikščionybė¹. Ši ateizmo forma yra grynai humanistinė, t.y. vietoje Dievo iškelianti žmogų kaip visa ko galutinį mastelį ir tikslą. Humanistinis ateizmas atstumia Dievą vardan žmogaus. Kitaip tariant, ši ateizmo forma aukština žmogų be Dievo. Tai aktualu ir mūsų dienomis. Popiežius Benediktas XVI akcentuoja, kad šiandien Europa yra pavargusi nuo savo kultūros, kurioje dominuoja reliatyvizmas ir subjektyvizmas: „Šiandien Europoje vis mažiau bereikia Dievo, juolab, Kristaus. Žmogus, rodos, pats kuria savo ateitį ir save patį. Racionalumas yra tarsi vienintelis objektyvaus mokslo modelis, visa kita atrodo reliatyvu, kintama. Taigi ir krikščioniškas žmogaus gyvenimas yra reliatyvus dalykas, priklausantis nuo jo

asmeninio pasirinkimo.“² Panašiai tvirtino ir garsusis teologas Lubacas: „Be abejo, žmogus gali kurti savo gyvenimą žemėje be Dievo, tačiau ta kūryba be Jo neišvengiamai atsigręs prieš patį žmogų“³. Dialoge, ar netgi tarpusavio kovoje tarp tikėjimo ir netikėjimo iškyla mus supančios realybės suvokimo klausimas.

Mus supančios realybės sampratą labai pakoregavo mokslo raida po Galilėjo Galilėjaus atradimų. Šio mokslininko idėjos tapo eksperimentinio mokslo pradžia. Dažnai ateistinio mentaliteto žmonės užduoda klausimą – tikėtume į Dievą, jeigu būtų išrasta / sugalvota ir įrodyta taip vadinama „Dievo teorema“. Teorema yra teiginys, taigi ji gali būti arba teisinga, arba klaidinga. Teoremos teisingumui pagrįsti yra būtinas įrodymas. Tačiau empiriškai Dievo įrodyti yra neįmanoma, nes dažnai klaidingai yra suvokiamas terminas egzistencija. Šitame pasaulyje, mūsų sukurtojoje realybėje egzistuoti reiškia paklusti gamtos dėsniams. Tai yra egzistuoja tas, kas yra sudarytas iš atomų (elektrono, protono, neutrono), kas turi masę, laiką, erdvę, energiją, magnetinį lauką. Tačiau mokslas šiandien dar negali pasakyti visų materijos egzistavimo formų, nežinomos ir minėtų daiktų egzistavimo charakteristikų ribos: ar jos yra tik šios, ar dar egzistuoja ir kitos. Taigi Dievui netinka nei viena iš šių kategorijų. Jis neturi masės, laiko, erdvės, nėra sudarytas iš elektronų ir t.t. Todėl kelti klausimą apie Dievo empirinį įrodymą yra neprasminga, tačiau jis egzistuoja visiškai kitokioje transcendentinėje realybėje, kuri nėra pavaldi gamtos dėsniams. Dar

daugiau – kelti klausimą, kad žmogus suskaldė atomą ir ten angelų nerado, ar pakilo į kosmosą ir šventųjų nematė yra grynas absurdas⁴.

Ateizmas, visų pirma – fundamentinės teologijos tema, – kyla kaip požiūris į realybę / tikrovę (vok. *Wirklichkeit*, it. *Efettualità*). Kas yra realybė? Realybė – ne tiek „nuogu“ faktų visuma, bet ta visuma, kurią subjektas supranta, kaip realiai egzistuojančią ir kuri tiesiogiai liečia patį subjektą⁵. Iškyla sunkumas suvokti dvasinę, arba Dievo realybę. Kas tai yra? Ji nėra tiesiogiai, kaip jau minėta, patikrinama ir prieinama empiriniams mokslams. Empiriniai mokslai dažnai atsako į klausimą „kaip“ vyksta kas nors, bet negali atsakyti „kodėl“ vyksta tas kas nors. Iš požiūrio skirtingumo į tą tikrovę kyla ir ateizmas bei sekuliarizmas.

Anot Antano Maceinos, ateizmo fenomeną visada lydi du aspektai: neapykanta Dievo atžvilgiu ir kovingumas žmogaus atžvilgiu. Kitaip tariant, ateizmas giliai suvokia, kad ta Dievo realybė yra tikroviška, kitaip neapykanta Jam būtų tik psichologinė, karingumas tikėjimui būtų tik vaikiškas žaidimas „smėlio dėžėje“. Tačiau „negalėdamas pasiekti paties Dievo, bolševizmas puola

Jo institucijas, Jam tarnaujančius žmones ir Jį skelbiančias idėjas. Jis nori nutrinti Viešpaties vardą nuo žemės paviršiaus, nes tuo būdu tikisi sunaikinsias Jo atminimą ir savo širdyje. Bolševikinė kova su Dievu giliausia savo esme yra žmogaus kova su savo sąžine, su prigimtyje glūdinčiu Dievo paveikslu, prabylančiu į mus sąžinės balsu. Norėdamas šį balsą nutildyti, bolševizmas ardo viską, kas galėtų šį balsą pažadinti. Norėdamas išrauti Dievą iš savo prigimties, bolševikinis žmogus mėgina jį visų pirma išrauti iš objektyvinio gyvenimo.“⁶

Ateizmo fenomenas buvo žinomas nuo žilos senovės, antikos laikais graikų filosofijoje buvo neigiančių atgamtinę Dievo realybę (Protagoras, Epikūras). Viduriniais amžiais visuomenė buvo krikščioniška-teocentrinė, todėl ateizmas buvo beveik nežinomas. Švietėjiškos epochos laikais prasidėjo troškimas atsiriboti nuo transcendencijos (J. O. de La Mettrie, C. A. Helvétius). XIX amžiuje gimė humanistinis praktinis ateizmas (Ludwigas Feuerbachas, K. Marxsas, A. Comte'as), kategoriškai neigęs Dievą. Vėliau, XX a. žlugus šiai filosofijai, ateizmas įgavo agnosticizmo (iš dalies sekuliarizmo) formą, kuri suvokiama kaip praktinio ateizmo apraiška.

1. LUDWIGAS FEUERBACHAS (1804–1872)

Vienas pagrindinių moderniojo humanistinio ateizmo atstovų bei šios filosofinės krypties kūrėjų buvo Ludwigas Feuerbachas. Jis studijavo teologiją ir filosofiją, kad galėtų tiesiogiai klausytis Hegelio Berlyno universitete. Hegelis fi-

losofijoje garsus tuo, kad sukūrė filosofinio mąstymo kategorijas: *tezė* – *antitezė* – *sintezė*. Šios kategorijos gali būti pritaikomos ir metafiziniam pasauliui, Foerbachas jas interpretuoja savajai filosofijai pritaikydamas šitaip: Tezė – Dievas, an-

titezė – pasaulis, sintezė – žmogaus sąmonė. Jo filosofinė Dievo samprata buvo taip vadinama istorinė, t.y. Dievas, jeigu nori būti toks, yra reikalingas istorijos virsmo (žr. Hegelis. *Istorijos filosofija*).

Feuerbacho vieni pagrindinių darbų yra šie *Mintys apie mirtį ir nemirtingumą* (1830), *Krikščionybės esmė* (1841), *Paskaitos apie religijos esmę* (1851). Gyveno skurdžiai, mirė visų užmirštas. Jį paliko jo mokiniai. Į istoriją įėjo kaip „Dievo teologinės sampratos redukcijos ir antropologija“ atstovas⁷.

Savo filosofiniame kelyje dėmesį jis skyrė pirmiausia žmogui: konkrečiam individui, kūniškam / medžiaginiam ir jausmingam. Neigė idealizmą ir teizmą. Anot Feuerbacho, ne Dievas kuria žmogų, o žmogus kuria Dievą. Tiesa yra žmogus, jo konkretus, natūralus gyvenimas. Mąstytojo manymu, filosofija neturi neigti religijos, kaip vieno didžiausių kultūros vystymosi faktorių, bet turi ją suprasti, suvokti. Feuerbachas bandė suprasti religijos esmę per žmogaus sąmonę / *avisąmonę*. Sąmonė yra raktinis žodis jo humanistinio ateizmo filosofijoje. Taigi žmogus, kuris turi *Dievo idėją* savyje, iš tiesų turi ne ką kitą, bet savo paties idėją, t.y. projektuoja savo vidinius troškimus ir išgyvenimus į dievybę ir tokiu būdu sukuria Dievą. Religija iš esmės yra santykis ne tiek su kažkokia antgamtinė būtybe išorėje, bet su susikurtu idealistiniu Dievo paveikslu savo viduje, tokiu, kokį žmogus norėtų matyti⁸. Žmogus projektuoja į „idealistinį pasaulį“ savo troškimus, savo paties asmens kokybes (gailėstingumą, meilę, tikėjimą, gerumą ir t. t.) į Dievą ir taip išėina iš savo są-

monės ribų. Religijos esmė – santykis su pačiu savimi⁹. Iš čia neva gimsta tiesa: Dievas – žmogaus veidrodis. Tokios vizijos pasekmė – maldos esmė taptų garbinti savo paties jausmus ir mintis, stebuklas būtų realizuotas antgamtinis mano paties troškimas, dogma – igyvendinti širdies troškimai. Taip būtent žmogus garbina pats save. Gr. *proskynesis* – „nusilenkimas“ dievams. Foerbacho religinėje sistemoje žmogus pats sau tampa „stabas“ ir lenkiasi pats sau.

Taigi religija yra grynai žmogiška, psichologinė, antropologinė, o ne teologinė, antgamtinė. Toks procesas vyksta net tada, kai žmogus to iki galo nesuvokia. Kiek žmogus trokšta ir reikalauja, tiek ir toks yra ir jo „dievas“¹⁰. Religija yra iškilmingas apreiškimas / suaktualinimas savo paties širdies turtų bei viešas žmogaus širdies išpažinimas. Garsiausias Feuerbacho filosofinis posakis yra: *homo hominis deus est* – „žmogus žmogui yra dievas“. Anot Feuerbacho, „Dievas tampa išlaisvintas iš bet kokių ribų. Tai jausmas, kuris klauso pats savęs.“¹¹ Religinas / tikintis žmogus klausosi savo vidinio pasaulio, nes gamta ir „natūra“ yra bejausmė, todėl žmogus slepiasi savo susikurtame idealizuotame dvasiniame pasaulyje.

Dievas – yra lyg žmogaus ašara, išlieta ant savo dvasinio skurdo ir skausmo. Tokia yra humanistinio ateizmo esmė: žmogus iš esmės užima tikrojo Dievo vietą, sukuria savo etiką, kur meilę Dievui pakeičia meile pačiam sau¹². Feuerbachas norėjo krikščioniškąją teologiją pakeisti antropologija, religiją – psichologija.

2. FEUERBACHO FILOSOFINĖS MINTIES KRITIKA

Kritikuojant Feuerbacho religinę mintį būtina paminėti, kad jis pritarė Hėgelio kairiosioms pažiūroms, buvo ateistinės filosofijos mąstytojų Karlo Marxso, Friedricho Engelso ir Vladimiro Lenino įkvėpėju.

* Iš tiesų iki galo nesuprato tikrosios krikščioniškosios ir judaizmo idėjos apie Dievą, buvo neišgilinęs į Bibliją.

* Neatskyrė kur yra religijos esmė, o kur tik religinio jausmo esmė, todėl beveik viską „suveda“ tik į psichologiją, tik į religinį jausmą.

* Niekada nesigilino į pomirtinio gyvenimo dalykus, jo eschatologija paprasčiausiai nedomino.

* Darė klaidą teologiją „redukuodamas“ į psichologiją, nes tada, logiškai mąstant, Dievas tampa toks, kokį sukuria pats žmogus. Žmogus yra ne tik dingęs savo gerosiomis kokybėmis (gailėstingas, geras, dosnus ir t. t.), bet ir blogiosiomis (mirtingas, kerštingas, nedorovingas ir t. t.), tad nuosekliai ir toliau Dievo neva idėja tampa pragaištinga pačiam žmogui: tada ir Dievas tampa mirtingas, neįgalus suteikti tikro išganyimo, išgydyti žmogaus sielą. Tada vidinis Aš tampa ribotas, sukurtas laike ir erdvėje ir didžiausias žmogaus gyvenimo limitas yra mirtis.

Tokioje perspektyvoje Dievo samprata tampa katastrofiška, nes Dievas pradeda atspindėti žmogaus asmenybės ribotumą ir mirtingumą. Tai jau ne bibliinis Dievas, o tik tikras žmogaus vaizduotės padarinys, kuris išnyksta / praeina asmeniui mirus.

Feuerbacho *Imago Dei* (*Dievo įvaizdis*) visiškai neatitinka Biblijos tiesos. Dar kitas raktinis žodis jo filosofijoje yra „galėti“: atrodo, kad jo žmogus (iš tiesų „Antžmogis“) gali viską. Jo naujas ateities asmuo yra tas, kuris gali viską. Čia verta prisiminti Jėzaus Kristaus pastabą: „jūs be manęs nieko negalite“. Todėl Feuerbachui krikščionybė tik svetimų dievų garbinimas, tai mūsų negalios išraiška. Krikščionybė tiki į Dievą todėl, kad negali pati keisti ar įtakoti realybės. Numitinę šią neva „krikščionišką“ Dievo ir žmogaus sąvoką, žmogus nebebus varganas ir nežinantis, o pats taps kaip Dievas.

Pasak E. Jungelio, žmogaus pirminis saviinstinktas yra papildomumo jausmas, to, ko trūksta man. Tikras religinis jausmas būtent ir suteikia žmogui to, ko trūksta: amžinos laimės, gėrio, laisvės ir t.t. realybę, o ne iliuziją. Papildomumo principas, teologine kalba kalbant, yra Malonė, tai, kas man duota, kaip dovana, o ne kas privaloma pagal prigimtį. Žmogus savo paties jėgomis išsigelbėti negali. Tam reikalingas kitas. Tas kitas (iš šalies) ir yra Dievas. Asmuo yra sužeistas pirmaprados nuodėmės, todėl yra akivaizdu, kad jaučia trūkumą. Viešpaties Malonė ateina, kad sutaukų Dievą su žmogumi Jėzaus Kristaus įsikūnijime. Būtent čia atsiskleidžia tikroji Dievo nesuinteresuotoji meilė, kuri niekada nesibaigia. Jei meilė pasibaigia, ji nebėra meilė¹³. Tik Viešpaties dovanojama agapė Jėzuje Kristuje yra nesibaigianti: save dovanojanti geranoriška

Dievo laikysena žmogaus atžvilgiu. Dievas dovanoja save, net tada, kai žmogus nebemyli, nekenčia, nusigręžia nuo Viešpaties. Ir tokioje meilėje labiausiai atsiskleidžia Dievo visagalybė, nes mylėti kai tavęs nekenčia gali tik dieviška būtybė. Visa dovanojanti meilė sugeba

atleisti (tai ir yra tikroji Dievo galybė). Žmogus to negali lengvai padaryti. Todėl krikščioniškas Dievas yra už žmogaus sąmonės ribų, už žmogaus galimybių ribų. Tikras tikėjimas leidžia Dievui būti Dievu. Tikėjimas ir meilė kaip vertybės papildo viena kitą.

3. FRIEDRICH NIETZSCHE (1844–1900)

Kitas žymus humanistinio ateizmo atstovas yra Nietzsche. Tai veikiau mąstytojas, o ne filosofas. Save laikė „krize“, pačiu didžiausiu sąžinės konfliktu pasaulyje. Apie save taip rašė: „Aš pažįstu savo likimą. Vieną dieną apie mane rašys – tai buvo *krizė*. Toks mano vardas. Pats didžiausias sąžinės konfliktas, koks tik buvo ant šio pasaulio: maištas prieš viską kas iki šiol sukurta, tikėta, paaukota. Aš nesu žmogus, bet dinamiškas“¹⁴. Iš tiesų Nietzsches filosofinė mintis gali būti traktuojama kaip maištas prieš viską, kas buvo iki tol sukurta, kuo buvo iki tol tikėta. Ypač maištas prieš krikščionybę. Vienoje garsiausių knygų *Tragedijos gimimas* taip rašo apie krikščionybę: „krikščionybė nuo pat pirmųjų dienų savo esme ir pamatu buvo vien šlykštėjimasis ir bodėjimasis gyvenimu, tik maskavęsis, tik slėpęsis, tik pustęsis tikėjimu „kitu“ arba „geresniu“ gyvenimu“¹⁵. Jis, kaip ir Feuerbachas, netiki idealizmo teorijomis, kritikuoja tikslųjų mokslų pagrindus, nes, jo teigimu, gyvenime neįmanoma yra surasti tikros ir vienareikšmiškos tiesos, ir tuo labiau laimės.

Gimė 1844 m. netoli Leipcigo (Vokietija). Tėvas buvo protestantų pastorius,

o motina taip pat kilusi iš pastoriaus šeimos. Besimokant gimnazijoje išryškėjo pirmieji Nietzsches literatūriniai gebėjimai, gerai išmanė Bibliją, vokiečių klasikinę muziką, mokėjo groti fortepijonu. 1864 m. baigęs gimnaziją įstojo į Bonos universiteto teologijos fakultetą, bet netrukus ėmėsi studijuoti klasikinę filologiją. Būdamas 25 metų Nietzsche gavo graikų kalbos ir literatūros katedrą Bazelio universitete (Šveicarija), tapo Šveicarijos piliečiu. 1870 m. smarkiai pablogėjo sveikata, po trejų metų pradėjo kankinti stiprūs galvos skausmai, migrena, ėmė ryškėti pirmieji išprotėjimo simptomai. 1879 m. metė darbą Bazelyje. Daug keliavo po pietų Prancūziją, Italiją, nes depresija sergant, troško saulės, šviesos panašiai kaip ir dailininkas van Gogh¹⁶. 1889 m. po vieno stipraus priepuolio pradėjo savo draugams rašinėti laiškus pasirašydamas „Dionisu“ arba „Nukryžiuotojo“ slapyvardžiu. Tada jį globoti pradėjo motina, o jai mirus, jo sesuo. 1900 m. mirė panašiai kaip ir Feurbachas – visų apleistas, išprotėjęs. Jo mintys turėjo didžiulės įtakos visai ano meto ir XX amžiaus filosofijai, taip pat R. M. Rilkei, T. Mannui. Arvydas Šliogeris užsimena, kad „tam tikrai nū-

dienos žmonių kategorijai Nyčė yra pavojingas mąstytojas, nors kaip tik tokie žmonės labiausiai jį mėgsta ir skaito¹⁷.

Svarbiausi Nietzsches veikalai: *Ryto žara* (1881), *Linksmasis mokslas* (1882), jame skelbia Dievo mirtį, *Šitai kalbėjo Zaratustra* (1883–1885), *Anapus gėrio ir blogio* (1886), *Apie moralės ontogenezę* (1887). 1888 m. buvo užsimojęs parašyti 4 dalių fundamentalų veikalą pavadinimu *Visų vertybių perkainojimas* (dalis pavadinimu *Antikristas* turėjo būti skirta krikščionybės kritikai, *Laisva dvasia* – filosofijos kaip nihilistinio sąjūdžio kritikai, *Imoralistas* – fatališko nemoksliskumo ir kasdieninės moralės kritikai, o *Dionizas* – amžinojo sugrįžimo filosofijai). Parašė tik pirmą jo dalį *Antikristas* – kuriame matyti krikščionybės kritika ir visų idėjų perkainojimas, arba tiksliau sakant – jų sunaikinimas. Prieš mirtį parašė dar vieną garsų veikalą *Stabų saulėlydis* (1895). Po Nietzsches mirties jo sesuo išleido veikalą *Valia viešpatauti*, kuriame surinko jo ankstesnių rankraščių fragmentus¹⁸.

Nietzsches filosofijos esmė yra tokia. Nietzschei judėjų ir krikščionių Dievas jau yra miręs, o jo mirtis tai žmogaus valios aktas. Žmogus „nužudė“ Dievą. Vietoj Dievo Nietzsche nori pastatyti žmogų. Jo mąstymas yra grynojo antropocentrizmo pavyzdys. „Dievo nebėra, jis jau seniai miręs.“¹⁹ Štai kaip veikale *Linksmasis mokslas* 125 aforizme jis skelbia Dievo mirtį: „Aš ieškau Dievo? Ar jis prazuvo? Ar pasislėpė...o gal iškeliavo? Aš jums pasakysiu kur yra Dievas – mes jį nužudėme: jūs ir aš. Bet kaip mes tai galėjome padaryti? Kaip mes galėjome išgerti jūrą? Ar mes nekrentame visą lai-

ką? Kaip mes galėjome atkabinti žemę nuo saulės? Ar mes neklajojame visą naktį? Ar mes negirdime duobkasių, kurie laidoja Dievą, triukšmo ir ar nesidaro nuo to šalčiau? Kuo mes pasiguosime, žudikų žudikai, koku vandeniu nusiplausime? Kokias aukas ar žaidimus išgalvosime ir kas gi yra mūsų bažnyčios jei ne Dievo antkapiai?“²⁰

Jo manymu, būtent visų autentiškų vertybių trūkumas sudaro modernaus humanizmo krizę, arba, kitais žodžiais tariant, Nietzsches „miręs Dievas“ reiškia, kad žmogus pats sau tapo Dievu (vok. *Übermensch*, antžmogis). Šis terminas yra raktinis Nietzsches mąstysenoje. Būtina pabrėžti, kad toks žmogaus atsiribojimas nuo transcendencijos / antgamtinio pasaulio nėra tiesioginė jo intencija užmušti Dievą, bet greičiau metodologinis pasirinkimas gyventi vardan humanistinio autonomiškumo, t.y. gyventi taip, lyg Dievo iš viso nebūtų. Čia dominuoja ne teorinis, bet praktinis ateizmas. Dievo mirtis yra žmogaus laisvos valios aktas. Kodėl norima užmušti Dievą, todėl, kad vietoj jo būtų galima pastatyti patį žmogų, o tiksliau – Antžmogį, naujųjų laikų žmogų. Pvz., Zaratustra sako: „kaip aš galėčiau egzistuoti, jeigu egzistuotų kiti dievai. (...) Bet Dievas – tai tik spėjimas, o aš gi noriu, kad spėjimas jūsų toliau nesiektų nei valia jūs kuriamoji.“²¹ Krikščionybė jo filosofijoje suvokiama kaip vergų moralė, kuriai autorius priešina aristokratų moralę bei ištikimybę žemei: čia, žemėje, o ne danguje yra tikrasis rojus. Ir čia, žemėje, žmogus turi kurti tikrąją laimę, todėl jis yra antžmogis.

Priešingai hebrajų ir krikščionių pasaulėjautai, Nietzsches filosofiją sudaro:

- virsmas,
- amžinas grįžimas,
- realybė (tikrovė) yra nesukurta, amžina, ciklinė ir neišsenkanti.

Į šią pasaulėžiūrą įtraukta ir moralė. Krikščionybės moralė silpna ir skausminga vergų moralė, todėl mastytojas siūlo tobulo žmogaus moralę. Vertybes turi kurti pats žmogus. Filosofija baigiasi nihilizmu ir pesimizmu. Pats žmogus kuria moralę ir tampa „antžmogis“. Visa Nietzsches filosofija tačiau baigiasi nihilizmu ir pesimizmu.

Egzistuoja du pesimizmo tipai:

1. Romantinis – atsisakantys kovoti, žlugę, nugalėti.
2. Priimantys gyvenimą tokį, koks yra, kartais net skausmingą (Dionizijaus principas).

Kaip nugalėti pesimizmą ir nihilizmą? Perkainojant visas vertybes, todėl, kad realybė yra „niekis“ (lot. *nihilum*) ir tokiu būdu trūksta tikrųjų žmogiškųjų vertybių. Prie to prisideda vadinamasis „amžinas grįžimas“ (tai ir sudaro gyvenimo kokybę).

Pagrindiniai Nietzsches filosofijos elementai yra šie:

1. Žmogiška istorija yra suvokiama kaip eksperimentas ir išbandymas.
2. „Realybė“ – gryna žmogaus konstrukcija.
3. Būtina sukeisti vietomis „stabus“: vietoj Dievo pastatyti žmogų.

Nietzsches krikščionybės kritiką būtina suprasti jo gyvenimo kontekste: tikėjimas, anot Nietzsches, daro gyvenimą

nepakeliamą, krikščionybė yra kilusi iš žmogaus silpnumo ir nusižeminimo, iš asmens negalios kurti žmogiška prasme pilnavertį gyvenimą. Būtina patikslinti, kad iš tiesų tuo metu buvo gajos krikščionybės iškraipymo idėjos. „Nyčės dėmesys visų pirma buvo nukreiptas į krikščionybės iškraipymus, paplitusius tarp ano meto tikinčiųjų. Jie linko pasaulio atmetimą ir paniekinimą laikyti dorybėmis. Jų gyvenimą gaubė nuodėmės baimė. Bet tokia krikščionybė neatstovauja visai krikščioniškajai tradicijai. Deja, Nyčė, kaip ir kiti didieji ateizmo grindėjai, matė tik šitokią krikščioniškąją religiją, su ja kovojo, ir labai aršiai.“²²

Pasak Nietzsches, ne Jėzaus Kristaus gimimas turi skirti pasaulį į dvi epochas: prieš Kristų ir po Kristaus, bet Dievo mirtis turi atskirti epochas. Dar neatėjo tas metas, kai visi įsisąmonins Dievo mirtį, tai, jog tas „senasis izraelitų Jahvė iškeliavo“. Nietzsche samprotauja, kad gal dar neatėjo žmonių brandos metas, kai jie visiškai suprastų, jog senasis Izraelio Dievas JHVH jau mirė. Toks susivokimas bus pats didžiausias pasaulio įvykis, pats didžiausias žmonių laimėjimas ir atradimas. Ant Dievo pelenų Nietzsche skelbia naujos žmonijos gimimą. Išjuokiami ir Dievo tarnai – kunigai: „Man šių Dievo tarnų gaila. Jie man atrodo kaip kaliniai. Tas, kurį jie vadina atpirkėju, uždėjo jiems grandines, netikrų vertybių ir kvailų žodžių. Oh, jeigu kas galėtų išgelbėti mane nuo jų atpirkėjo.“²³ Nekęsdamas Jėzaus Kristaus tarnų, šito siekia su Antikristo figūra, ją iškeldamas ir girdamas. Nietzsche klausia – kas yra nukrypimas nuo nor-

mos? Ir atsako – kai individas (tiek žmogus, tiek gyvulys) nutolsta nuo savo tikrosios prigimties, kada renkasi tai, kas jam netinka, o kenkia, tai individas, praradęs savo natūralius instinktus. Panašiai ir krikščionybė yra yda, nes gina viską, kas nenaudinga žmogui. Skelbia visa tai, kas iš esmės yra malonu, tačiau padaryta nuodėminga, kas iš tiesų žmogui patinka ir todėl yra vertybės, o tikėjimas sako negalima, taip tikėjimas sumaišo tikrąsias vertybes su netikromis. Todėl nieko nėra blogesnio kaip gailės-

tis ir nusižeminimas, o tai jau yra žmogaus „degradacija“. Nietzschei nieko nėra „niekingesnio“ kaip gailėstis, todėl krikščionybė, anot jo, verčia žmogų lenktis kažkam, turėti „kompleksą“ atleisti, o tai nesukurs tobulesnės žmonijos. Krikščionybė šia prasme yra panaši į budizmą nors budizmas nekovoja prieš nuodėmę, o greičiau prieš kančią, skausmą, pasak budistų, žmogus kenčia todėl, kad ko nors geidžia, trokšta (daiktų, siekių, jausmų ir t. t.) – nebenorėtų – nebebūtų ir kančios.

4. NIETZSCHES FILOSOFINĖS MINTIES KRITIKA

Vertinant Nietzsches kritiką religijai verta turėti omenyje, kad jam vis dėlto Jėzaus Kristaus asmuo patinka, nes buvo „orus ir kilnus“. Kaltė yra verčiama tiems, kurie perteikė jo mokslą iškreiptai. Jėzus Kristus Nietzschei buvo istorinė asmenybė, tačiau su Jėzumi Kristumi numirė ir tikroji Evangelija, ji liko nerealuota. Nietzsche priekaištavo krikščionims, kad jie tikrąją Jėzaus Kristaus žinią pavertė liūdna.

Vienas žymiausių Nietzsches kritikų Martinus Heideggeris teigia, kad bet koks istorinis ateizmas nagrinėja tą mąstyseną prieš kurią buvo nusiteikęs ir Nietzsche. Nietzsche norėjo nugalėti nihilizmą, bet jam nepavyko. Anot Heideggerio, Nietzsche reprezentuoja tradicinę moderniosios metafizikos kulminaciją, kuri buvo prasidėjusi su René Descartesu, o apogėjų pasiekė su Nietzsche. Šis procesas yra toks:

„Ego“ („aš“) – subjektas – valia – vertybės – „Dievas mirė“.

Heideggeris mano, kad Nietzsches skelbta Dievo mirtis yra vardan „naujosios žmogaus būties“ apsiareiškimo formos laukimo. Dievas nemirė visiems, o tik seno egzistencinio mąstymo žmonėms. Nietzsches modernizmas tolygus sekuliarizmui. Dievo mirtis yra tarsi techninis terminas, kad žmogus galėtų kurti save patį ir gyventi taip, lyg Dievas neegzistotų (*vivere etsi Deus non datur*). Žmogui lyg ir reikia Dievo, bet gy-

vena tarsi Jo nebūtų. Nietzsches filosofija yra tik praktinis ateizmas. Antanas Maceina pastebi, kad „Nietzsche's paskelbtą Dievo mirtį Heideggeris laiko išraiška to, kas vyko visą Vakarų istorijos metą, kas tačiau niekad nebuvo *garsiai* ištarta.“²⁴ Tuo tarpu krikščionybė teigia, kad būtent Dievas pirmasis atkuria ryšį tarp dangaus ir žemės per Jėzų Kristų. O Nietzsche è „nukerpa“ bet kokią ryšį su antgamtiniu pasauliu. Visa

Nietzsches filosofija turėtų būti supras-ta kaip savęs paties ieškojimas sekulia-rizuotame pasaulyje. Lubacas pastebi, kad iki Nietzsches niekas kitas neatro-dė toks grėsmingas ir pajėgus važovas Bažnyčiai ir niekas kitas taip aršiai ne-kritikavo jos²⁵. Principinė Nietzsches nuostata buvo tokia: kūniškas gyveni-mas, biologinis faktas yra žmogiškosios egzistencijos pamatas, o dvasinis gyve-nimas yra tik viso to atauga. Iš tokio po-žiūrio atsirado ir jo „naujosios moralės“

antžmogio koncepcija, visų vertybių perkainojimas, išėjimas anapus gėrio ir blogio²⁶. Kalbant apie teigiamybių jo fi-losofijoje minimumą galime tik užsiminti, kad Nietzsches filosofija galėtų būti akstinu sąmoningiau išgyventi krikščio-nybę, parodant autentiškas jos vertybes. Nietzsche turėtų skatinti klausimą, kiek tikėjimas į Dievą ir apskritai – pati krikščionybė gali padėti surasti žmogui tapatumą bei gyvenimo prasmę šitame pasaulyje.

IŠVADOS

Humanistinio ateizmo atstovai manė, kad su religija bus baigta kartą ir vi-siems laikams, tačiau istorija parodė, kad jų ideologija yra trapi, jau žlugo, neatlaikiusi kritikos bei paties gyvenimo patirties. Mus supanti realybė yra nepa-lyginamai įvairesnė nei pajėgia patirti penki žmogaus pojūčiai. Tik šios žemiškos realybės pripažinimas veda prie hu-manistinio ateizmo aukštinančio tik žmogų, prie neatpirtos kančios ir mir-ties sampratos bei pagaliau prie absurdo. Čia galioja įžymioji Fiodoro Dosto-jevskio frazė „jeigu Dievas neegzistuo-ja, tada viskas galima“. Tokia nuostata neišvengiamai priveda prie žmogaus sa-vęs susinaikinimo. Dostojevskis tikėjo, kad be Dievo viskas yra niekis, niekas neturi prasmės, viskam pabaiga. Dievas yra reikalingas nepriklausomai nuo fak-to ar tikima juo ar ne²⁷. Neigiant Die-vą, pasirenkamas nihilizmas.

Tokiame humanistinio ateizmo hori-zonte krikščionybė skelbia Dievą esant gyvą Jėzujė Kristujė. Jis prisiėmė žmo-

gaus prigimtį, kad žmogų išgelbėtų nuo niekio, nuo beprasmybės, nuo to kas pa-vergia jo kūną ir sielą, pagaliau, kad iš-gelbėtų nuo blogio, nuodėmės, mirties ir demonų valdžios. Jėzus Kristus parodė, kad apsireiškęs Dievas yra meilė, tai Švč. Trejybė: Dievas Tėvas, Dievas Sūnus ir Dievas Šventoji Dvasia. Tikintis žmo-gus gali patirti Dievą. J. Molmannas pa-tikslina, kad „terminu *Dievo patirtis* su-prantama ne tik mūsų Viešpaties patyri-mas, bet ir patirtis, kurią Dievas įgyja su žmogumi. (...) Šventasis Raštas yra tokios Dievo patirties liudininkas, Dievo ir žmo-gaus istorijos vyksmo liudytojas. (...) Kuo labiau patiriame Dievą, tuo labiau apsi-reiškia Jo kančia. Pačiuose intensyviau-siuose Dievo patirties momentuose atsi-skleidžia ir giliausias skausmas: žydu belaisvių šauksmas Egipto vergijoje, Kris-taus vienišumas mirštant ant kryžiaus, visos kūrinijos dūsavimas trokštant išga-nymo. Dievo Trejybės slėpinys yra: Die-vas kenčia su mumis – Dievas kenčia mummyse – Dievas kenčia už mus.“²⁸

Krikščionių Dievo patirtis visada yra asmeninė, tiesioginė – tai asmeninis santykis su Viešpačiu. Tikėjimas yra ne kas kita, kaip patirtis, kurią išgyveno Jėzus Kristus su Tėvu, nes ir Dievas Tėvas, sakoma, „apsiranta“ su žmogumi, įgyja patirties Jėzuje Kristuje. Patirtis visada pasireiškia tiesiogiai, tarpininkų nėra. Krikščioniškoji mistika yra labai paprasta: „Aš esu“ ? „mes esame“. „Aš“ ir Dievas Trejybė (Jie – Tėvas–Sūnus–Dvasia – sąlytyje su manimi tampa mes). Krikščionis per Jėzų Kristų artėja prie Dievo ir gavęs malonių gali dalyvauti Švč. Trejybės dieviškų asmenų meilės gyvenime.

Humanistinis ateizmas, akcentuodamas antropocentrizmą bei sekuliarizaciją teigė, jog yra didelė tikimybė, kad Dievas neegzistuoja. Terminas „Dievas“, pagal šią filosofiją, neturi jokio atitikmens realybėje ir žmogus yra autonomiškas dvasinio pasaulio atžvilgiu. Kokia yra teologijos laikysena prieš modernųjį ateizmą? Tik dialogas. Filosofijoje Nyčės „miręs Dievas“ reiškia ateizmą, o teologijoje Nyčės „Dievas mirė“ – reiškia tikėjimą, surandant Dievą ant kry-

žiaus Jėzuje Kristuje. Tokioje perspektyvoje, apskritai kalbant, Dievo buvimas ir nebuvimas (egzistavimas ir neegzistavimas) nėra loginis prieštaravimas, o tik dialektinė įtampa: Dievas yra savo nebuvime ant kryžiaus, nes leidžiasi išvejamas iš šio pasaulio, tampa silpnas ir todėl buvo tarp mūsų ir su mumis. Visas Šventasis Raštas liudija, kad Dievas egzistuoja, rūpinasi pasauliu, o modernusis ateizmas teigia, kad Dievo nėra, reikia bent jau taip gyventi, tarsi Dievo nebūtų. Žmogus turi kurti prasmę pats, turi kurti vertybes pats, tačiau iš patirties žinoma, jog to padaryti neišeina, iš to kyla egzistencinis liūdesys. Postmodernus žmogus yra paradoksalus žmogus: iš pradžių norėtų Dievą neigti, o po to lyg prisipažįstant, kad be Jo neįmanoma gyventi, kaltinti kam daug blogio, kančios ir skausmo pasaulyje. Kristaus kryžiaus prasmė yra tuo pat metu apreikšti ir paslėpti Dievą. Kryžius yra Dievo Trejybės „pėdsakas“ pasaulyje (lot. *vestigium Trinitatis*). „Dievas yra meilė. (...) Jo esmė yra save dovanoti kitam.“²⁹

Literatūra ir nuorodos:

- ¹ Plg. Henri De Lubac. *Il drama dell'umanesimo ateo.* – Brescia: Morcelliana, 1996, p. 7.
- ² Benedetto XVI. *Discorso al clero della Valle d'Aosta.* 2006, liepos 25. <http://www.ratzinger-benedettoxvi.com/cleroaosta.htm> (žiūrėta 2007-06-25).
- ³ Henri De Lubac. *Il drama dell'umanesimo ateo.* – Brescia: Morcelliana, 1996, p. 16.
- ⁴ Plg. Antonino Zichichi. *Perche io credo in Colui che ha fatto il mondo. Tra scienza e fede.* – Milano: Il Saggiatore, 1999, p. 142–144.
- ⁵ Plg. B. Groth. *Guida allo studio dell'ateismo.* – Roma, 1994, p. 10.
- ⁶ Antanas Maceina. *Ateizmas ir komunizmas // Raštai.* – Vilnius: Margi raštai, 2007, t. XII, p. 282.
- ⁷ Plg. Giovanni Reale, Dario Antiseri. *Il pensiero occidentale dalle origini ad oggi.* – Brescia: La Scuola, 1998, vol. 3, p. 129–130.
- ⁸ Plg. ten pat, p. 131.
- ⁹ Plg. Antanas Maceina. *Religijos filosofija // Raštai.* – Vilnius: Mintis, 1994, t. VII, p. 81.
- ¹⁰ Plg. Liudvigas Foerbachas. *Krikščionybės esmė.* – Vilnius: Mintis, 1985.
- ¹¹ Henri De Lubac. *Il drama dell'umanesimo ateo.* – Brescia: Morcelliana, 1996, p. 21.

- ¹² Giovanni Reale, Dario Antiseri. *Il pensiero occidentale dalle origini ad oggi*. – Brescia: La Scuola, 1998, vol. 3, p. 131.
- ¹³ Plg. B. Groth. *Umanesimo ateo // Dizionario di teologia fondamentale*. – Citta della Editrice, Assisi, 1990, p. 1381; E. Jungel. *Dio, mistero del mondo, per una fondazione della teologia Del Crocifisso nella disputa tra teismo e ateismo*. – Brescia: Queriniana, 1982.
- ¹⁴ Giovanni Reale, Dario Antiseri. *Il pensiero occidentale dalle origini ad oggi*. – Brescia: La Scuola, 1998, vol. 3, p. 325; Plg. Friedrich Nietzsche. *Tragedijos gimimas, arba Helenizmas ir pesimizmas*. – Vilnius: Pradai, 1997, p. 19–30.
- ¹⁵ Friedrich Nietzsche. *Tragedijos gimimas, arba Helenizmas ir pesinizmas*. – Vilnius: Pradai, 1997, p. 27.
- ¹⁶ Plg. Dieter Beaujean. *Vincent van Gogh*. – Köln: Konemann, 2000, p. 50–51.
- ¹⁷ Frydrichas Nyčė. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1991, p. 6.
- ¹⁸ Plg. Ten pat, p. 587.
- ¹⁹ Frydrichas Nyčė. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, p. 23.
- ²⁰ Friedrich Nietzsche. *Linksmasis mokslas („la gaya scienza“)*. – Vilnius: Pradai, 1995.
- ²¹ Frydrichas Nyčė. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1991, p. 89.
- ²² Antanas Paškus. *Tikėjimo ir netikėjimo sąlytis šiandien*. – Kaunas: Lietuvos katechetikos centro leidykla, 1998, p. 94–95.
- ²³ Frydrichas Nyčė. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1991, p. 94.
- ²⁴ Antanas Maceina. *Ateizmas ir komunizmas // Raštai*. – Vilnius: Margi raštai, 2007, t. XII, p. 255.
- ²⁵ Henri De Lubac. *Il drama dell'umanesimo ateo*. – Brescia: Morcelliana, 1996, p. 97.
- ²⁶ Plg. Władysław Tatarkiewicz. *Filosofijos istorija*. – Vilnius: Alma litera, 2003, t. 3.
- ²⁷ Mario Bizzotto. *Il grido di Giobbe, L'uomo, la malattia, il dolore nella cultura contemporanea*. – Cinisello Balsamo: Edizioni San Paolo, 1995, p. 215.
- ²⁸ Jürgen Moltmann. *Trinita e Regno di Dio, La dottrina su Dio*. – Brescia: Queriniana, 1991, p. 14.
- ²⁹ Jungel Eberhardt. *Dio, mistero del mondo*. – Brescia: Queriniana, 1991, p. 427.